

Svenarums kyrka

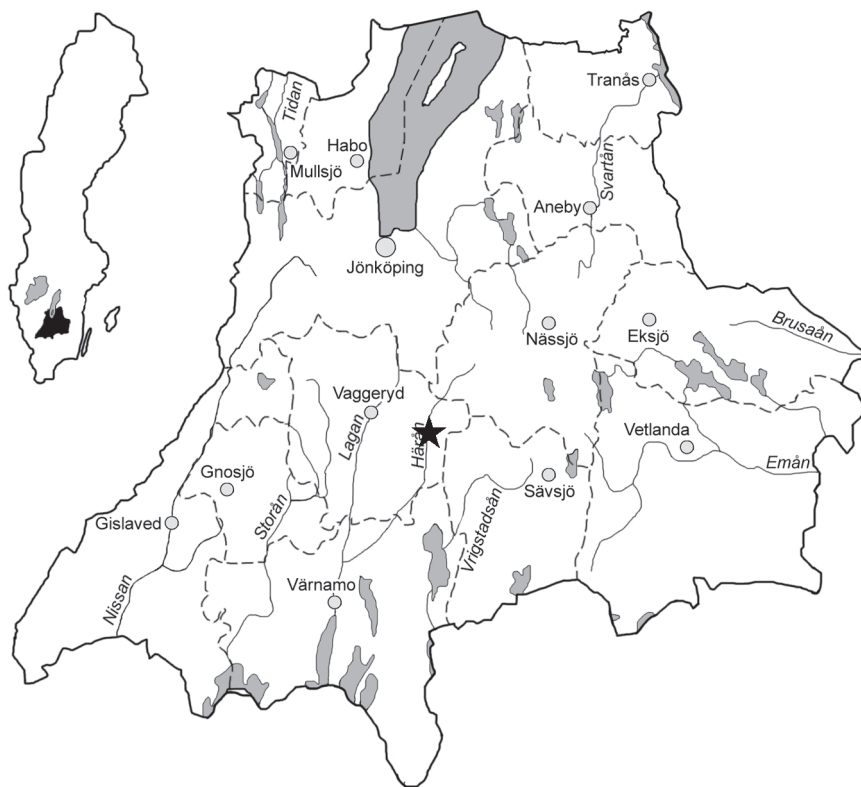
Antikvarisk medverkan i samband med
omputsning av torn och gravkapell

*Svenarums socken i Vaggeryds kommun,
Jönköpings län, Växjö stift*

Svenarums kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med
omputsning av torn och gravkapell

*Svenarums socken i Vaggeryds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning	5
Syfte	5
Historik	5
Före restaurering.....	6
Omfattning och vidtagna åtgärder	7
Omputsning av torn.....	7
Putsarbeten gravkapell	8
Beslut om kulör	8
Utförda arbeten	8
Trälagningar.....	8
Målning av lanternin, fönster m.m.	8
Lanternin.....	8
Fönster.....	9
Stuprör.....	9
Plåtarbeten.....	9
Sammanfattning.....	10
Utvärdering	10
Antikvariska iakttagelser.....	11
Referenser.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Bilagor	13
Bilaga 1 Fotografier.....	13
Bilaga 2 Materialspecifikation	17
Bilaga 3 Materialspecifikation puts	18

Utdrag ur digitala fastighetskartans blad Svenarum: 63E 6fN och 63E 7fS.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade i beslut daterat 2013-03-25, tillstånd till renovering av Svenarums kyrka, dnr 433-8528-12.

Tillståndet gäller för bland annat utvändiga arbeten på kyrkan och Stedtska kapellet. Som villkor gäller bl.a. att arbetena utförs i enlighet med upprättat åtgärdsprogram samt att arbetena ska ske med antikvarisk medverkan och dokumenteras.

Byarums pastorat utsåg läns museet och Britt-Marie Börjesgård som antikvariskt medverkande och som även har sammanställt rapporten. Putsarbetena utfördes under sommaren 2013.

Syfte

Syftet med åtgärderna var att ställa kyrkans torn och gravkapellet samt fönsterbågar i gott stand.

Historik

Svenarums kyrka uppfördes i etapper under 1700-talet, den korsformade kyrkan byggdes på platsen för den medeltida kyrkan. Tornet tillkom i början av 1800-talet och ersatte då en klockstapel som fram till dess burit kyrkans klockor. Tornet kröns av en lanternin med ett kopparbelagt tältak.

Strax söder om kyrkan finns ett gravkor. Detta uppfördes sannolikt 1795 på initiativ av familjen Stedt på Hook. Den gamla familjegraven fick flyttas ut ur kyrkan, då den befann sig på platsen för det planerade tornet.

År 1813 åtog sig församlingen att i gengäld mot en donation svara för gravens *"framtida underhåll, att samma til sitt ändamål måtte ostörd för alla tider förvaras och underhållas."* 1968 inreddes gravkoret till gravkapell, bekostat av släkten Stedt.

Ovan: Tornet uppvisade smärre putssläpp och avfärgningen var delvis avflagnad.

Ovan: Detalj putsskador i anslutning till lanterninen. Till höger: Kapellet hade stora fuktrosor och problem med fukt och saltutfällningar i framförallt sockeln.

En utvändig restaurering av kyrkan utfördes 1959 efter program av byggmästare Lennart Flink. Då beslogs även kapellets port med kopparplåt. År 1976 kläddes torntaket med kopparplåt och tornlanterninen brädfodrades. Fasaderna blästrades och kalkades om.

År 1994 utfördes en utvändig restaurering efter program av arkitekt Per Rudenstam, Huskvarna. Samtliga fasader rengjordes genom sandblästring, cementlagningar togs bort innan putslagningar utfördes och kyrkan avfärgades. Även kapellet omfattades av arbetena. Delar av tornlanterninens panelinklädnad revs och underliggande konstruktion renoverades. Lanterninens räcke ersattes med ett smidesräcke som målades svart. Fönster och portar målades. Vid restaureringen 1994 fick kyrkan en ny färgsättning. Avfärgningen gultonades och lanterninen målades svart, vidare fick gravkapellet en starkare ockragul ton än kyrkan.

Före restaurering

Tornet var i likhet med kyrkan avfärgad i en ljus gul ton. Lanterninen var svartmålad med vita detaljer. Gravkapellet var avfärgat i en lejongul ton.

Avfärgningen hade delvis flagat och det var partier med synligt putsbruk och då framförallt på tornets slätputsade hörnomfattningar. Den spritputsade fasaden upplevdes grå i partier där avfärgningen hade flagat eller där färgen på topparna på den grovre ballaststenen var avnött av väder och vind. Vidare fanns smärre partier med putsavfall och sprickor och då framförallt i de slätputsade partierna. Den grå färgen på fönstren i tornet var torr och krackelerade. Tornluckorna var svartmålade och färgen spjälkade partiellt. Lanterninens svarta färg var även den torr och delvis avflagd.

Gravkapellet uppvisade fuktrosor på sockeln och på fasaden i vissa partier i anslutning till sockeln. Vid sidan om porten fanns även

smärre saltutfällning. Sockeln hade också putsskador med vittrade partier, putssläpp och sprickor. Avfärgningen hade släppt framförallt på hörnkedjorna och på den norra fasaden.

Vid genomgång av fasaderna från ställning inför arbetena noterades att plåten i anslutningen mellan torn och långhus var bristfällig, plåten slöt inte tätt intill utan det fanns en glipa mellan plåt och fasad.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Omputsning av torn

Tornet blästrades och omputsades med naturligt hydrauliskt kalkbruk (Saint-Astier NHL 3,5 1:2 0–1 mm till slätputsen och Saint-Astier NHL 3,5 1:2 0–4 mm i spritbruket). Ballaststenen i de spritputsade partierna höll en kornstorlek om 3–12 mm. Grängen fastställdes efter jämförande putsprover utförda på stora skivor med två olika grovlekar, 0–6 mm och 3–12 mm.

Tornet avfärgades med traditionell kalkfärg bruten med ljusocker och ett uns grön umbra. Kulören avstämades mot långhusets kulör. Slätputsen ströks tio gånger och spritputsen nio gånger för mättnad. Kulören är bruten efter kalkfärgslikaren färgprov 92:6, (300 g ljusocker och 30 g grön umbra i 25 kg kalk). Kalkfärgen levererades färdigblandad. Allt material levererades via Målarkalk i Hyllinge.

På tornfasaden sitter ett relativt stort antal ankarjärn, dessa är monterade för att förstärka tornet och har inget estetiskt syfte. De målades med linoljefärg i samma kulör som fasaden.

Kapellets avfärgning flagade, här fasaden mot nordväst.

Putskada på det slätputsade hörnet.

Fasaden är blästrad.

Putsprov utfördes på skiva med spritputsning och förslag till avfärgning.

Kapellet hade putsskador dels på fasaden dels på sockeln. Här ett exempel från sydvästra hörnkedjan där putsen skittar sig efter påslagen och ramlar av.

Kapellets sockel avfärgades med en hydraulisk kalkfärg, bruten med grön umbra.

Två av lanterninens hörnplankor uppvisade rötskador och byttes.

Putsarbeten gravkapell

Beslut om kulör

Gravkapellets kulör diskuterades. Församlingen önskade att frångå den kraftigare gula färgställning som kapellet har haft sedan restaureringen 1994 och avfärga kapellet i samma färg som kyrkan i övrigt. Handlingarna från restaureringen 1994 gick igenom, det framgick inte tydligt av handlingarna huruvida denna färgställning grundar sig på i äldre källor eller om det mera var ett estetisk val. Enligt flera fotografier har gravkapellet haft samma kulör som kyrkan under 1900-talet i övrigt. Det fanns inte heller några spår på fasaden som kunde antyda att den gula färgen var historiskt förankrad. I samråd med länsstyrelsen beslöts att tillgodose församlingens önskemål att återgå till samma kulör på kyrka och gravkapell.

Utförda arbeten

Kapellet blästrades och omputsades med naturligt hydrauliskt kalkbruk, lika tornet. Fasaderna avfärgades med traditionell kalkfärg i samma kulör som tornet. Sockeln avfärgades med hydraulisk kalkfärg KKh i en varmgrå kulör. Kulören är bruten efter kalkfärgslikaren färgprov 30:9, (6000 g 30 grön umbra i 25 kg kalk).

Trälagningar

Träfasaden på lanterninen var generellt i gott skick. De grova plankorna som utgjorde knutbrädor byttes på två av hörnen i sydväst och nordost.

Vidare så utfördes trälagningar på fönstret i tornet. Det var framförallt bottenstycket och karmen som var i behov av åtgärd.

Målning av lanternin, fönster m.m.

Lanternin

Färgsättningen av lanterninen diskuterades. Även i detta fall önskade församlingen återgå till den tidigare kulören från tiden före restaureringen 1994, då lanterninen hade varit gråmålad. Äldre färgskikt gav vid handen att lanterninen hade varit svartmålad i äldre tid och att det var detta som hade varit utgångspunkten vid målningen 1994. På äldre fotografier från tidigt 1900-tal och framåt är dock lanterninen målad i en ljus kulör, något mörkare än kyrkan. I samråd med länsstyrelsen beslöts att tillgodose församlingens önskemål att återgå till tidigare kulör på lanterninen, en grå kulör med ljusare omfattningar.

Lanterninen rengjordes med målartvätt och vatten, skrapades och målades med linoljefärg i tre strykningar, grund-, mellan- och slutstrykning. Kulören fastställdes enligt linoljefärgslikaren "Linoljefärg 2003" till grön umbra 786 + bensvart 98 7A till omfattning och 3A till väggar. Invändigt målades lanterninen vit.

Fönster

Kyrkans samtliga fönsterbågar målades utvändigt i grå kulör lika befintlig. I jämförelse mot linoljefärgslikaren "Linoljefärg 2003", fastställdes kulören motsvara grön umbra 786 + bensvart 98 3A (samma som lanterninens fasad).

Stuprör

Stuprören på torn och långhus var bytta till galvade rör efter att stuprören av koppar stals 2010. För att de nya stuprörens skulle smälta in bättre målades dessa med linoljefärg i en platsbruten brungrön kulör. Till detta nyttjades Viboline, från Vibo.

Måleri i övrigt

Plåtar, på solbänkar och plåtanslutning målades med Vibo linoljebaserade rostskyddsfärg.

Ankarjärnen på tornet målades in mot fasaden, i en platsbruten ljusgul linoljefärg med Vibo rostskyddsfärg som grund.

Tornluckorna målades svarta som tidigare, till dessa nyttjades Vibo Väderö, som är en matt emulsionsfärg, en slamoljefärg.

Omförgyllning av kors

Korset omförgylldes med guldgrund samt 23,5 karats bladguld i dubbla lager. En "pigglist" monterades sedan på korsets topp och armar för att undvika skador av sittande fåglar.

Plåtarbeten

Vid genomgången inför arbetena noterades att plåtanslutningen mellan tornet och långhuset var bristfällig, det var ett flertal glipor inock. Vidare var plåtavtäckningarna på tornets solbänkar i så pass dåligt skick att även dessa byttes. Dessa arbeten beställdes direkt från Vaggeryds plåtslageri av samfälligheten och omfattades inte av entreprenaden.

Till vänster. Pågående skrapning av fönstren.
Ovan: Fönstret i tornet hade rötskador i karmen och bågens bottenstycke.

Pierre Håkansson lägger ockra som guldgrund på korset.

Plåtanslutningen mellan tornet och långhuset hade flera glipor, framförallt i nock.

Sammanfattning

De aktuella arbetena har innefattat:

- blästring och omputsning av torn och kapell
- avfärgning av fasader torn och kapell
- målning av samtliga fönsterbågar
- omförgyllning av kors
- målning lanternin
- målning av stuprör
- smärre plåtarbeten

Utvärdering

Slutbesiktning av de utförda arbetena genomfördes den 26 september 2013. Vid besiktningstillfället deltog, från pastoratet Lars Andersson, Per Hansson och Claes-Göran Carlsson, Stefan Kraev, Wätterstads fasad (UE) och Robert Kalsås, Bröderna Birgerssons Byggnads AB samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård, läns museet.

Pastoratet har utsett Jönköpings läns museum, Britt-Marie Börjesgård till antikvarisk medverkande. Läns museet har följt de utförda arbetena i samråd med entreprenör och beställare och i dialog med länsstyrelsen.

Vid slutbesiktningen noterades att städning i tornet efter blästring återstår. Några smärre anmärkningar gjordes, tornluckan mot väster var ej slutmålad, visst stänk på fasad respektive takfot noterades, en generell avtvättning av järnstagen vid luckorna ska utföras. Vidare hade det fastnat småflugor i färgen på takforten, dessa ska borstas bort. En skriftlig materialspecifikation ska lämnas.

Besiktning av fasaden efter rivning av ställningen utfördes den 21 oktober. Beslöts att också skjuta på besiktningen av fönstren till samma tillfälle, då ställningarna gjorde fönstren svåra att besiktiga.

På kapellet noterades viss flammighet på takfoten och på söderfasaden, eventuella justeringar på kapellet utförs till våren enligt överenskommelse. Överliggaren av trä vid porten var inte slutförd vid besiktningen vidare återstod tvättning av hängrännor.

Besiktning av fönster efter ställningsrivning utfördes den 21 oktober 2013 och godkändes. Vid besiktningstillfället deltog, från pastoratet Lars Andersson, Per Hansson, Christian Sandblom och Claes-Göran Carlsson, entreprenör Robert Kalsås bröderna Birgerssons Byggnads AB samt Britt-Marie Börjesgård, läns museet. En smärre färgavvikelse noterades på fönstret i öster, norra korsarmen, detta åtgärdas till våren 2014 i samband med av pastoratet beställda tillägsarbeten, som avser bland annat målning av portar.

Den 26 juni 2014 genomfördes en efterbesiktning av gravkapellet. För att komma till rätta med flammigheten hade entreprenören avfärgat kapellet med två ytterligare strykningar. De sedan tidigare efterfrågade materialspecifikationerna var levererade. Arbetena godkändes. Noterades dock att svepen till stuprören på kapellet kvarstod att måla.

Länsmuseets generella synpunkt är att arbetena är väl utförda och i enlighet med länsstyrelsens beslut och de av länsmuseet preciserade anvisningarna. De slutförda arbetena har genomförts på ett antikvariskt tillfredsställande sätt och godkändes därför.

Antikvariska iakttagelser

Vid skrapningen av fönstren och lanterninen inför ommålningen fanns tydliga spår efter tidigare färglager och färgsättningar. Fönsterbågarna har varit svarta i dess undre lager, därpå grå. Även lanterninens takfot och kapitäl har ursprungligen varit svartmålade, därpå är ytorna omväxlande målade i olika grå nyanser och vitt. Inne i lanterninen fanns rester av blått dock inte i bottenskiktet som var vitt.

I anslutning till taket fanns rester av en rödrosa färg på putsen, om detta kan tolkas som en tidigare avfärgning eller om det är

Till vänster: Lanternin och omfattning. Den tidigare grå kulören lyser igenom det sentida svarta färgskiktet. Ovan: Fönstren har tidigare varit svartmålade.

Lanterninen har varit blåmålade i dess inre.

Till vänster: Lanterninens takfot har ursprungligen varit svart, därefter finns olika lager av gråa och vita färgskikt. Ovan: Under plåtanslutningen finns en rosaröd färgton på putsen.

Bladguldet är pålagt.

frågan om annan påverkan på putsen är svårt att entydigt avgöra.

Vid kulörbestämningen av tornet avstämde färgen mot långhusets kulör. Under hösten och vintern har dock tornet upplevts gulare än långhuset. Detta beror på att långhuset inte är struket med en ren kalkfärg, och därmed inte heller svarar på fukt på samma sätt som tornets traditionella kalkavfärgning.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum. Topografiska arkivet.

Tryckta källor

Gullbrandsson, Robin. 2007. *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning Svenarums kyrkogård*. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2007:8.

Sörensen, Mattias. 2006. *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning Svenarums kyrka*. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2006:43.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd dnr:433-8528-12

Jönköpings läns museums dnr:345/12

Beställare och fastighetsägare:Byarums församling

Entreprenör:Bröderna Birgerssons Byggnads
AB, gnm Robert Kalsås

Putsentreprenör (UE):Wetterstads fasad, gnm Stefan
Kraev

Plåtarbeten:Vaggeryds plåt

Antikvarisk medverkande:Britt-Marie Börjesgård

Rapportansvarig:Britt-Marie Börjesgård

Foto:Britt-Marie Börjesgård

Slutbesiktning:26 september samt 21 okt 2013

Efterbesiktning:26 juni 2014

Län:Jönköpings län

Kommun:Vaggeryds kommun

Socken:Svensrums socken

Fastighetsbeteckning:Svenarum 6:1

Belägenhet:Fastighetskartans blad Svenarum
63E 6fN och 63E 7fS

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Bilaga 1. Fotografier

Fotografier tagna vid vid slutbesiktning den 26 september och 21 oktober 2013 samt efterbesiktning 26 juni 2014.

Ovan: En pigglis monterades på korset för att undvika skador av fåglar.

Till vänster ovan: Lanterninen är färdigmålad.

Till vänster: Tornluckorna ströks med en matt emulsionsfärg, denna är dock inte slutstruken.

Ankarjärnen målades in mot fasaden för att inte bli alltför iögonfallande.

Slutbesiktning 26 september 2013. Från vänster kyrkokamrer Per Hansson, kyrkogårdsförman Lars Andersson, entreprenör Robert Kalsås, Bröderna Birgerssons Byggnads AB, församlingsrådets representant Claes-Göran Carlsson och Stefan Kraev, Wetterstads Fasad.

Detalj tornet, spritputsad fasad och slätputsat hörn.

Kapellets dörröverstycke av trä var inte färdigställt vid slutbesiktningen utan målades våren 2014 med linolfärg i fasadens kulör.

Kapellets fasad upplevdes som skäckig vid slutbesiktningen.

Till vänster och till vänster ovan: Kapellet vid efterbesiktning i juni 2014. Fasaderna avfärgades ytterligare två strykningar för att komma till rätta med skäckigheten i fasaden. I förgrunden Stefan Kraev, Wetterstads Fasad.

Kyrkans samliga fönster målades, här sakristians fönster efter avslutad målning.

Detalj färdigmålat fönster i tornet. Plåttäckningen i solbänken är också utbytt.

Ny plåt i mötet långhusets tak och tornfasaden med bättre putsankantning än tidigare.

Översikt efter avslutat arbete. Foton från oktober 2013.
Det fuktiga vädret gör att den kalkavfärgade tornfasaden
upplevs som gulare än långhuset som inte är avfärgat
med en traditionell kalkfärg.

Aneby 2014-02-04

Beträffande projekt: 2039 Svenarum Kyrka Torn/Fönster

Följande material har använts vid den utvändiga renoveringen av Svenarum Kyrka med kapell.

Kors: Guldgrund samt 23,5 karats bladguld i dubbla lager.

Lanternin in och utvändigt: Rengjort/tvättat med målartvätt och vatten. Ottosson linoljefärg till grund ,mellan och slutstrykning.

Plåt: Vibo linolje Rostskyddsfärg 3ggr.

Fönster: Ottosson Linoljefärg

Putsfasader: Målarkalk Kalkbruk (Helsingborg).

Takgesims: Ottosson Linoljefärg.

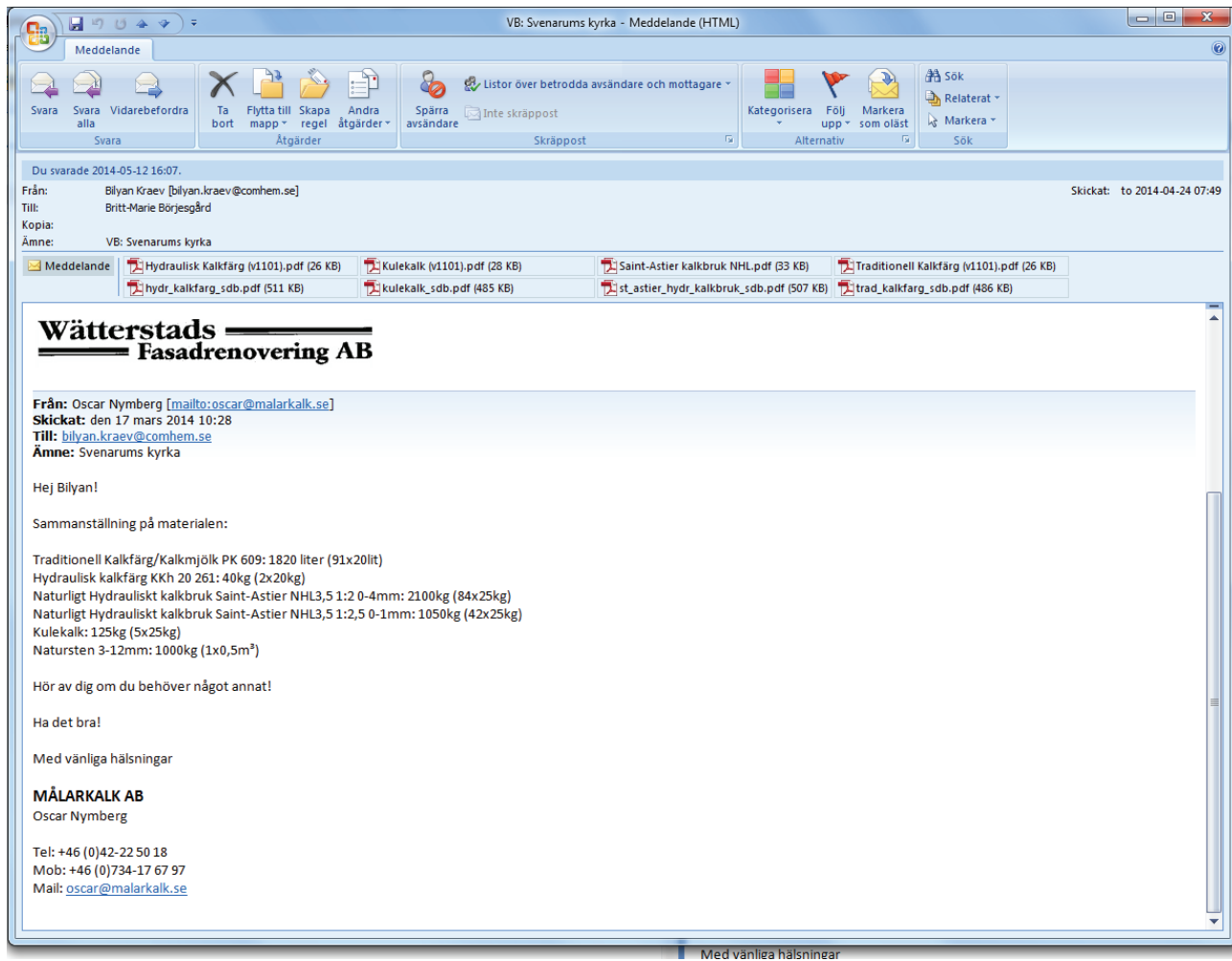
Takpannor: Trasiga pannor har bytts ut till Heby Pannor lika tidigare.

Åskledare återmonterad med kopparbeslag lika tidigare.

Med vänlig hälsning
Br Birgersson Bygg AB

Robert Kalsås

bilaga 3. Materialspecifikation puts

Under sommaren 2013 utfördes en utvändig renovering av Svenarums kyrka. Tornet och gravkapellet putsades om och kyrkans samtliga fönster målades.